

TEKERLEĞİ YİNE VE YENİDEN İCAT ETMEK: DİL EĞİTİMİ POLİTİKALARI¹

Ayhan KAHRAMAN²

Özet

Dünya geneline bakıldığında az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından birisi de eğitim ile siyasetin iç içe olmasıdır. Konumuz siyaset değil ama ülkemizdeki eğitim sisteminin son yarım asırdır geçirdiği evrelere bakıldığında Afrika ve Avrasya'daki birçok ülkeden farksız olarak eğitimin ülke siyaseti ile iç içe olduğu çok aşikârdır. Bu tür ülkelerde politik çalkantılar bir ülkenin eğitim ve öğretimini her zaman olumsuz etkilemiştir. Basamaklı Kur Sistemi ve Lise Mezunlarına Meslek Edindirme Projesi gibi geçmişteki iki önemli örnek ile Türkiye'deki eğitim sistemine eleştirel yaklaşacağız fakat amacımız üzüm yemek, bağcı dövmek değil. Amacımız tekerleği yine ve yeniden icat etmeye çalışmaktansa geçmişten ders çıkartmak ve yakın ve uzak gelecekteki eğitim politikalarımızı anlık siyasi çalkantılardan uzak tutmak için yapılabilecekleri göstermeye çalışmaktır.

Anahtar kelimeler: Basamaklı Kur Sistemi, LİMME, yabancı dil eğitimi, eğitim politikaları

RE-INVENTING THE WHEEL: LANGUAGE EDUCATION POLICY

Abstract

One of the most important worldwide issues of underdeveloped or developing countries is that the intervention of country policies in education. However, the subject matter is not politics, but if the phases of the education system of Turkey have been analyzed in the last half century, it can be obviously seen that the country policy is intertwined with the education policy which is not different compared with lots of Asian and African countries. Nevertheless in such countries political fluctuations have always affected the education system negatively. In this paper, the educational system, especially language teaching policy in Turkey, will be approached critically by analyzing two important projects from the past: the "Step Based System" and the LIMME. However, the aim is not re-inventing the wheel once and again. The aim is to take lessons from the past and to show what can be done to keep away the sudden political fluctuations from the educational policy in near and distant future.

Keywords: The Step Based System, LIMME, foreign language teaching, educational policy

¹ Bu çalışmanın bir bölümü DPÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2012 yılı 32. sayısında "On The Step Based System And Unplanned Language Planning:Rediscovering America?" başlığı ile yayınlanmıştır.

² Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü,
ayhank43@gmail.com

Giriş

Dünya geneline bakıldığında az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından birisi de maalesef eğitim ile siyasetin iç içe girmiş olmasıdır. Konumuz siyaset değil ama ülkemizdeki eğitim sisteminin son yarım asırdır geçirdiği evrelere bakıldığında Afrika ve Avrasya'daki birçok ülkeden farksız olarak eğitimin ülke siyaseti ile iç içe olduğu çok aşikârdır. Bu tür ülkelerde politik çalkantılar bir ülkenin eğitim ve öğretimini her zaman olumsuz etkilemiştir. Bu nedenle bu çalışmada, kısa ve öz olarak Türkiye'deki eğitim politikalarına geçmişten iki örnek ile değinilecek ve konu Türkiye'deki yanlış yabancı dil politikalarına indirgenecektir.

Eğitim bilindiği üzere hayat boyu devam eden bir süreçtir. Özellikle meslek eğitimi ve yabancı dil eğitimi ihtiyacı hiç bitmeyeceğinden bireyler ve devletler için neredeyse sonsuz bir süreçtir. Örneğin ülkemizde mesleki eğitim ile işsiz lise ve yüksekokul mezunlarının geleceği Ülkemizde ve tüm dünyada her daim tartışılan bir sorun olmuştur.

Bu sorun zaman zaman ülke gündemini de işgal ederek toplumun çeşitli kesimleri arasında önemli görüş ayrılıklarına sebep olmuştur. Bu görüş ayrılıklarından bir başkası da üniversiteye giriş sınavlarında herhangi bir meslek alanında hiç bilgisi olmayan genel lise mezunlarının daha avantajlı konumlar elde ettikleri iddiasıdır. Ayrıca bazı meslek dallarında eleman sıkıntısı çekilmesine rağmen diğer mesleklerde ise yığılmalar vardır. Bunu çözmek için geçmiş dönemlerde eleman sıkıntısı olan mesleklerdeki açığı kapatmak ve gençlere yeni iş sahaları açmak amacıyla bazı projeler gerçekleştirilmiştir.

Fakat Ülkemizde eğitim genel olarak siyaset ile içi içedir bu neden ile siyasiler eğitime yön vermek ve bu tür sorunları çözmek ve ayrıca iz bırakabilmek için her dönem eğitimi kendi düşüncelerine göre şekillendirmeye çalışmışlardır. Lise Mezunlarına Meslek Edindirme (LİMME) projesi ve Basamaklı Kur Sistemi bu yaklaşımların önemli birer örnekleridir.

1. Lise Mezunlarına Meslek Edindirme (LİMME) Projesi

Bu projenin temel amacı, Yükseköğretim kurumlarına giremeyen lise ve dengi okul mezunları ile işsiz durumdaki yükseköğretim kurumu mezunlarını, istihdam imkânı olan mesleklerde yetiştirmek, onların bir işe girmelerini veya kendi işlerini kurmalarını sağlamaktır. Ülkemizde 90'lı yılların başında iktidarda olan Anavatan Partisi Döneminde yapılan XIII. Milli Eğitim Şurası (15-19 Ocak 1990) Cumhuriyet tarihinde ilk defa halk eğitimi ile ilgili konular geniş boyutta bu şurada ele almıştır.

Bu şura sayesinde örgün ve yaygın eğitim arasında geçişler ilk olarak Lise Mezunlarına Meslek Edindirme (LİMME) Projesiyle sağlanmıştır. Örgün eğitimde karşılığı bulunan meslek alanlarında hazırlanan yaygın eğitim programlarını tamamlayanlara ilgili bölümün meslek lisesi diploması verilmiştir. Ayrıca ilkökul düzeyinin üzerinde ilk defa yaygın eğitimde alınan belgelerin diplomaya dönüştürülmesini sağlayan bu uygulama ile bireylerin eğitim düzeylerinin yükseltilmesinde yaygın eğitimin yükseltimci işlevi önem kazanmıştır (LİMME,1990).

1.1. Projenin Uygulama Esasları

Projenin uygulamasında aşağıda belirtilen genel müdürlüklere bağlı okullarda belirlenen alanlarda mesleki eğitim verilmiştir (LİMME,1990; LİMME; LİMME Yönetmeliği; LİMME Projesi,1990).

- Ticaret ve Turizm Öğretimi Genel Müdürlüğü
- Kız Teknik Öğretimi Genel Müdürlüğü

- Erkek Teknik Öğretimi Genel Müdürlüğü

Ayrıca projenin bütün masrafları Çıraklık, Mesleki ve Teknik Eğitimi Geliştirme ve Yaygınlaştırma Fonu Başkanlığı tarafından karşılanmıştır. Proje kapsamında meslek eğitimi örgün ve yaygın olmak üzere iki ana bölümde yapılmıştır.

1.1.1. Örgün Meslek Eğitimi (Mesleki Tamamlama) : Bu kapsamda olanlar, meslek liselerinin haftalık ders çizelgesinde yer alan genel bilgi derslerinden muaftırlar. Yönetmelikte; “Bu eğitime devam edenlere, meslek liselerinin aynı alandaki teorik ve uygulamalı meslek dersleri öğretim programları uygulanır. Başarılı olanlara alanıyla ilgili meslek lisesi diploması verilir.” denilmektedir.

a) Eğitiminin teorik ve uygulamalı dersleri bir tam yıl içinde en az 17 haftadan oluşan 3 öğretim döneminde ve bir meslek lisesinde yapılacaktır.

b) Teorik dersler meslek liselerinde, uygulamalı dersler ise kamu ve özel kurum ve kuruluşların işletmelerinde 2 tam yıl içinde gerçekleştirilir.

Bu programlara katılmak isteyenlerde aran şartlar şunlardır:

- a) Lise ve dengi okul mezunu,
- b) Eğitimin başlayacağı tarihte 25 yaşını bitirmemiş,
- c) Sağlığı öğrenim görmek istediği meslek için elverişli,
- d) Yapılacak mülakatta istihdam alanlarına göre yeterli olmak şartları aranır.

1.1.2. Yaygın Meslek Eğitimi (Meslek kazandırma) : Bu eğitimi başarıyla bitirenlere, kurs bitirme belgesi verilir. Eğitime devam edenlerin aldıkları program, meslek liselerinde bölümü bulunan bir mesleğin tamamına denk ise, ilgili bölüme ait meslek lisesi diploması verilir. Bu programa katılma şartları yaş sınırı dışında örgün meslek eğitimi ile aynıdır.

Bu iki eğitimden Ticaret ve Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü’ne bağlı olarak Ticaret Liselerinde sadece Muhasebe alanında örgün eğitim yapılmış, şu alanlarda ise yaygın eğitim verilmiştir:

- Muhasebecilik
- Daktilografi
- Bilgisayar
- Kooperatifçilik
- Bankacılık
- Sekreterlik ve Büro Hizmetleri
- Pazarlamacılık
- Büro Makinaları Tamir ve Bakımı

Programlarda öğrenci başarısı; bir öğretim döneminde okuduğu derslerin her birinden yapılacak yazılı, sözlü ve uygulamalı sınav, ödev ve projeler değerlendirilerek tespit edilir. Öğrencinin bir dersten başarılı olabilmesi için dönem sonu notunun en az 5.00 olması gerekir.

Öğrenciler dönem sonunda başarı durumuna göre, ya doğrudan ya da başarısız olduğu derslerden sorumlu olarak bir sonraki öğretim dönemine devam eder. Bir dönemde mazeretsiz olarak bir dersin 1/5’i kadar devam etmeyen öğrenci o dersten başarısız sayılır. 3 dönemi başarıyla tamamlayanlar 150 saat staj yapmak zorundadırlar. Eğitime devam eden öğrenciler Bakanlığa bağlı mesleki ve teknik orta öğretim kurumları öğrencilerinin yararlandığı tüm haklardan

yararlanabilirler. Diploma almaya hak kazanamayanlara mesleki tamamlama eğitimine katıldıklarına dair bir belge verilerek ilişkileri kesilir.

Ancak LİMME Projesi, katılımcılarını bir meslek sahibi yapılarak kendilerine iş olanakları yaratılması amacına dayanması gerekirken, amacından saptırılmıştır. Proje katılımcılarına başlangıçta istihdam sözü verilmiş ancak Ülkemizde henüz mesleki ve teknik eğitim lisesi mezunlarının tam istihdamı sağlanamadığından, LİMME Projesine katılan bireylerin istihdamı gerçekleştirilememiştir.

Daha sonraları ise genel lise mezunlarına meslek edindirme projeleri amacından saptırılarak, keyfi uygulamalar ortaya çıkmıştır. Örneğin, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı meslek liseleri kapatılarak, sağlık sektöründe gereksinme duyulan ara insan gücü gereksinimi 8 aylık meslek kurslarıyla sağlanmaya çalışılmıştır. 3 yıllık mesleki eğitimin bile yeterli olmadığı veya meslek lisesi programlarının gelişmelere ayak uyduramadığının tartışıldığı bir ortamda, 8 aylık bir eğitimle bu kursa katılanları yeterli görmek olanaklı değildir.

1.2. Proje Hakkında Görüşler

Proje hakkında değişik dönemlerde gazete, dergi, internet vb. yerlerde farklı bakış açılarındaki görüşler ortaya konmuştur. Örneğin Doğan Heper bir gazetede yayınlanan makalesinde şunlara yer vermiştir:

Avni Akyol, gençlere iş sahası yaratmayı amaçlayan LİMME projesini de uygulamaya koydu. Ancak, bakanlığı ortalama iki yıl süren Avni Akyol'un icraatları, Milli Eğitim bakanları değiştikçe budandı, budandı sonra da kaldırıldı. Köksal Toptan, kredili sisteme sahip çıkararak bu uygulamadan vazgeçilmeyeceğini açıkladı. Yine de tüm çabalara rağmen LİMME projesine 1992 de son verildi (Heper, 2000, Milliyet).

Aynı dönemlerde bir başka gazetede çıkan haberde ise şöyle denmektedir:

Milli Eğitim Bakanı Köksal Toptan, ANAP hükümetinin işsiz gençlere yönelik olarak uygulamaya soktuğu LİMME projesini kaldırdı. Toptan, LİMME projesinin milyarlar tuttuğu halde hiçbir tutarlı yanının olmadığını belirtti (Milliyet, 2000).

Sonuç olarak, Milli Eğitim Bakanlığı 1990'da Lise Mezunlarına Meslek Kazandırma Projesini (LİMME) başlattı, açılan kursları bitirenlere Meslek Lisesi diploması verileceği bildirildi. Ancak 1992'de ilk mezunlarını veren LİMME kapsamında bir daha kurs açılmadı.

2. Basamaklı Kur Sistemi

Politik çalkantılar gibi birçok sebepten sektöre uğrayan Türkiye'deki eğitim sistemi yabancı dil eğitiminde de önemli sorunlar yaşamış ve hala da yaşamaktadır. Dünyada yabancı dil öğretimi alanında görülen gelişmeleri dikkate alan Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), ülkemizde 70'li yıllara kadar klasik yöntemlere göre yürütülen yabancı dil öğretimini bu tarihlerden sonra Avrupa Konseyi standartlarına göre gözden geçirmeyi ve bu bağlamda yeni yaklaşımlar içeren ders kitapları hazırlamayı karara bağlamıştır (1973 yılı 1747 sayılı tebliğler dergisi).

1988-1989 eğitim öğretim yılında Sayın Bakan Hasan Celal Güzel desteğinde alelacele yürürlüğe giren ve saman alevi gibi kısa bir süre sonrada neredeyse başlamadan biten başka bir projede Basamaklı Kur Sistemi projesidir.

2.1. Amaç

Yabancı dil eğitimini etkileyen olumsuz sebepleri göz önüne alan, yabancı dil eğitiminde fırsat eşitliğini zedelemeyen ve mevcut sınırlı kaynakların **istekli ve yetenekli öğrencilere**

götürülmesini hedef alan Bakanlık, bir kısım derslerin öğretimini yabancı dille yapan okullar dışındaki ortaokullar ile genel ve meslekî liselerde, **1988-1989 öğretim yılından itibaren Basamaklı Kur Sistemine** geçilmesi kararını almıştır. (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı 20.6.1988 tarih ve 3235 sayılı Onay).

2.2. Milli Eğitim bakanlığı 12. Şura Kararları ve Basamaklı Kur Sistemi

2.2.1. Durum Değerlendirilmesi:

- Birçok öğrenci yabancı dilin nasıl öğrenileceğini bilmediğinden derslerde ve ferdî çalışmalarında yeterli gelişme gösterememektedir,
- Lise sınıflarında üniversiteye girme kaygısına kapılan öğrenciler, üniversiteye giriş sınavlarında, yabancı dile gereken önemi vermemektedirler. Hatta lise son sınıfta yabancı dil öğrenimi ihmal etmektedirler.
- Öğretim ve öğrenimde "hata" konusunda, çağdaş dil öğrenim yöntemlerinin tavsiye ettiği tolerans gösterilmemektedir.
- Derslerde, iletişim gücü sağlanmasına yönelik beceriler kazandırılmasından ziyade, bilgi amaçlanmaktadır.
- Ayrıca, öğrenilen dilin sosyal kullanımı konusunda da gerekli olan bilgi ve beceriler de ihmal edilmektedir.
- Dersler grup çalışmaları, ikili ve ferdi çalışmalar şeklinde düzenlenmemekte, iletişim alıştırmalarına yeteri kadar yer verilmemektedir.
- Hizmet öncesi eğitimi sırasında pedagojik uygulamalar ayrılan süre yeterli değildir,
- Ayrıca Yabancı dil öğretiminde ölçme, değerlendirme konusunda da tatminkâr bir eğitim verilememektedir,
- Bakanlıkça düzenlenen hizmet içi eğitim kurslarının ihtiyaca cevap verdiği söylenemez.
- Genel olarak, yabancı dil öğretmenleri, öğretmekte oldukları dili kullanma imkânına sahip olamadıklarından, yabancı dil derslerinde, gerekli dil hâkimiyetini gösterememektedirler.

2.2.2. Uygulama

- a. Uygulama, 1988-1989 öğretim yılından itibaren ortaokul 1. sınıftan başlayacak, kademeli olarak yürütülecek, diğer sınıflardaki öğrenciler eski uygulamaya tâbi olacaklardır.
- b. **Sınıf mevcutları** ortalama **25**'er öğrenciden oluşacaktır.
- c. Uygulamaya katılacak **yabancı dil öğretmenleri hizmetiçi eğitiminden** geçirilecektir. Bu çerçevede okul yöneticileri için de seminerler düzenlenecektir.

2.2.3. Esaslar

- a. Ortaokul birinci sınıftan lise son sınıfa kadar her sınıf bir basamak kabul edilecek, böylece sistem 6 basamaktan oluşacaktır.
- b. Basamaklı Kur Sistemi, **ortaokul birinci sınıfta zorunlu**, diğer sınıflarda ise **isteğe bağlı** olacaktır.
- c. Her **basamak sonunda**, merkezi sistemle bir **sınav yapılacaktır**.
- d. Bu sınavla başarılı olan öğrenciye o basamağı tamamladığını gösterir **uluslararası geçerli bir sertifika** verilecektir.
- f. Sistemde haftalık **yabancı dil ders saati** sayısı her basamak için **5** olacaktır.
- i. Basamak sonu sınavlarına alınan notlar hiçbir şekilde **sınıf geçmeyi etkilemeyecektir**.

2.2.4. Kısa Vadede Yapılması Gerekli Çalışmalar

- a) Ortaokul birinci sınıfa ait amaçlar ve yöntemler tespit edilmeli,
- b) Mevcut yabancı dil öğretim programı gözden geçirilmeli,
- c) Halen kullanılmakta olan ders kitaplarındaki üniteler, yeni öğretim programına göre düzenlenmeli,
- d) Gerekli ek öğretim materyalleri hazırlanmalı,
- e) Yeni öğretim programının uygulanışını, hedeflerini ve muhtevasını tanıtmak üzere, uygulamaya katılacak öğretmenler için hizmetiçi eğitim kursları düzenlenmelidir.

2.2.5. Uzun Vadede Yapılması Gerekli Çalışmalar:

- a)Yeni uygulama için, **her üç dilde** (Almanca, Fransızca ve İngilizce), 6 basamağı kapsayan iletişimsel yaklaşıma dayalı öğretim programları geliştirilmeli,
- b)Bu öğretim programlarına uygun ders kitapları ve yardımcı malzemeler hazırlanmalı,
- c)Basamak sonu **sertifika** sınavları hazırlanmalı.
- d)Yabancı Dil Eğitim Merkezi (**YADEM**) kurulmalı ve üniversitelere yayılmalı,
- e)Yabancı dil öğretmeni yetiştiren kurumların eğitim-öğretim programları yeniden gözden geçirilmeli.

Dönemin MEB Müsteşarı Sayın İhsan Sezel ile yapılan söyleşide Sayın Müsteşar şu çarpıcı açıklamalar yapmaktadır:

Günümüze kadar [yabancı dil eğitimi konusunda] birçok düzenlemeler yapılmış olsa da, istenilen yönde bir başarı sağlanıldığını söylemek oldukça güçtür. 3 yıl ortaokul, 3 bazen 4 yıl lise ve daha fazla yıllar üniversite olarak düşünüldüğünde 10-13 yıl arasında değişen bir yabancı dil öğretimi olmasına rağmen, Türk eğitim sisteminin bu yapısı maalesef yabancı dili öğretememiş ve öğrenciler bu söylediğimiz yılların sonunda çoğu kez bir cümle kuracak yabancı dili edinmemişlerdir. (MEB Dergisi, 1989, sayı 84, s.11)

Sayın Müsteşar söyleşinin devamını şu şekilde tamamlamaktadır:

*...“Nitekim Bakanlık uzmanlarından, üniversitedeki yabancı dil uzmanlarından ve hatta dışarıdan, yabancı ülkelere bir takım uzmanlardan yararlanarak bir model, bir proje gerçekleştirdik. Adına **Basamaklı Kur Sistemi** dedik.”*

Sayın Sezel ile yapılan söyleşide Müsteşarımıza yöneltilen önemli sorulardan bir tanesi de Türkiye'nin coğrafi olarak büyük bir ülke olduğu ve bu sistemin pilot bölgelerde denenerek ülke sathına yaymanın daha iyi olup olamayacağı idi. Sayın Müsteşar şu şekilde cevap vermektedir:

*Bunu yapabiliydik. ... Yalnız Türkiye'nin birçok konularda olduğu gibi bu konuda da fazla zaman kaybetmeye tahammülü yok. ...Bunu birtakım riskleri göze alarak yapmayı düşündük. Çünkü Sayın Bakanın da (Hasan Celal Güzel) zaman zaman ifade ettikleri gibi **kervanı yolda düzeltmekte** aslında yerinde ve rasyonel bir çözüm olabileceğini düşündük. (MEB Dergisi, 1989, sayı 84, s.12)*

Basamaklı kur sistemi durum değerlendirmesi, esasları, kısa ve uzun vade hedefleri, uygulama ve önerileri ile masa başında iyi tartışılmış, küresel ölçekte iyi planlanmış emek verilmiş bir yaklaşım gibi görünmektedir. Her ne kadar ömrü saman alevi kadar kısa da olsa önemli katkıları olmuştur. **Küresel** ölçekte düşünülmüş **rasyonel** bir çözüm olarak lanse edilen bu **reform hareketi** yani **Basamaklı Kur Sistemi** 1988-1989 eğitim öğretim yıllarında uygulanmış fakat ertesi yıl ani bir kararla son verilmiştir. Neden olarak son yarım asırda olduğu gibi politik çalkantılar gösterilmiştir.

Az öncede bazıları belirtildiği gibi,
YADEM'in kurulması,
kalabalık sınıflardan kurtulma,
Avrupa konseyi dil politikalarına uyum,
Uluslararası geçerli sınav ve sertifika, v.s.

3. Tartışma ve Sonuç

Politik çalkantılar ve Eğitim programlarındaki “*plansızlık*” bir ülkenin eğitim ve öğretimini her zaman olumsuz etkilemiştir. Örneğin, Türkiye'nin yabancı dil politikası son yarım asırdır yazboz tahtasına dönmüştür. Zira her bir politik çalkantı Millî Eğitim Bakanını, her bir bakanda ülkenin yabancı dil politikasını baştan aşağı değiştirmiştir.

Fakat ne olursa olsun bir ülkenin Eğitim ve Öğretim politikaları sabit ve tutarlı olmak zorundadır. Eğitim politikaları veya bu tür reform hareketleri ise uygulamaya konmadan önce iyi hazırlanmalı, doğru planlanmalı ve pilot uygulamaları başarılı olmalıdır.

Basamaklı Kur Sistemi gibi geçmişteki yaklaşımlar ve akıbetleri iyi incelenmeli ve gerekli dersler çıkartılmalıdır. Bu anlamda “*Bi yola çikalım, aksaklıkları yolda düzeltiriz*” mantığı terkedilmelidir.

Bir ülkenin yabancı dil politikasını düşünmek, geliştirmek ve uygulayabilmek için sadece ve sadece küresel düşünmek yeterli ve etkili bir yaklaşım değildir. Küresel düşünme yerel bazda iyi planlanıp (fiziki şartlar, gerekli eğitimler, ilgili materyaller v.b) hedefteki en uç noktaya ulaştırılmadığı, orada eksiksiz bir biçimde uygulanmadığı ve etkili bir sonuç alınmadığı sürece kâğıt üzerinde kalmaya mahkûmdur.

Kaynakça

- Avrupa Konseyi. (1998). *Modern Diller: Öğrenme, öğretim, değerlendirme*. Avrupa Ortak Çerçeve Programı. Strasburg: Avrupa Konseyi.
- Heper, D.(2000, 12 Eylül). LİMME projesi. *Milliyet Gazetesi*.
<http://arsiv.hurriyetim.com.tr/ege/turk/00/09/12/egehab/43ege.htm>
- Lise Mezunlarına Meslek Edindirme Projesi. *Daktilografi Öğretim Programı*. MEB, Ankara, 1990.
- Lise Mezunlarına Meslek Edindirme Projesi. *Sekreterlik ve Büro Hizmetleri Öğretim Programı*. MEB, Ankara, 1990.
- Lise Mezunlarının Mesleki Eğitimi Yönetmeliği, (1990).
- Millî Eğitim Bakanlığı, 1990/47 Sayılı Genelge
- Millî Eğitim Bakanlığı, 1991/28 Sayılı Genelge
- LİMME projesi. *Milliyet Gazetesi*. <http://arsiv.hurriyetim.com.tr/ege/turk/00/06/28/egehab/43ege.htm>
- Lise Mezunlarına Meslek Edindirme Projesi (LİMME). www.antalyahem.com/hem/tr/halkegitim/hukuk.htm
- Lise Mezunlarına Meslek Edindirme Projesi (LİMME).
<http://80.251.40.59/education.ankara.edu.tr/aksoy/ere/nkara.doc>
- Millî Eğitim. (1989). Basamaklı kur sistemi ve YADEM konusunda müsteşarımız İhsan Sezal' la bir konuşma. *Millî Eğitim Dergisi*. 84: 9-13.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (1973). Ortaokul ve liselerin yabancı dil dersleri taslak programları ve ders kitapları hk.. *Tebliğler Dergisi*. 36: 260-261.

YADEM (1989). Yabancı dil öğretimi ve reform çalışmaları. *Milli Eğitim Dergisi*. 84: 5-9.

XII. Milli Eğitim Şurası, (1989). Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul: Yayınlar Dairesi Başkanlığı.

XIII. Milli Eğitim Şurası, (1990). Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul: Yayınlar Dairesi Başkanlığı.